

Alicja Matczuk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

ORCID: 0000-0001-7225-3996

*Bibliografia do historii Tatarów polskich
Leona Najmana-Mirzy Kryczyńskiego
jako przykład bibliografii mniejszości etnicznej
w Polsce w okresie międzywojennym*

Wprowadzenie

Tatarzy są obecni w Polsce od ponad sześciu wieków. Niegdyś znaczący w życiu społecznym, gospodarczym i militarnym kraju, obecnie są zapomniani i tak nieliczni, że poza miejscami największych skupisk tatarskich mało kto pamięta o ich istnieniu w Polsce.

Po zakończeniu I wojny światowej Tatarzy polscy aktywnie włączyli się w proces odbudowy naszego kraju. Rozpoczęli też organizację swojego życia religijnego i kulturalnego. W odradzającej się Polsce zaczęły powstawać organizacje skupiające polskich Tatarów. W 1919 r. powołano do życia Centralny Komitet Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy, a w 1923 r. Związek Muzułmański Miasta Stołecznego Warszawy. Zrodziła się też potrzeba stworzenia organizacji kierującej życiem religijnym, kulturalnym i społecznym całej wspólnoty muzułmańskiej, co skutkowało utworzeniem w 1925 r. Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W 1926 r. powstał prężnie działający Związek Kulturalno-Oświatowy Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, prowadzący działalność oświatową i wydawniczą. Jego zadaniem było podniesienie poziomu kulturalnego ludności tatarskiej poprzez organizację bibliotek, amatorskich zespołów artystycznych, odczytów i zbieranie pamiątek historycznych.

Zauważalny dynamiczny rozwój tożsamości Tatarów stał się możliwy dzięki powstaniu wielu pism popularyzujących tematykę tatarską. Wydawane było czasopismo literacko-naukowe „Rocznik Tatarski” (t. I, 1932; t. II, 1935; t. III, 1933), skierowane do środowisk naukowych badających szeroko rozumianą problematykę tatarską, do mniejszości tatarskiej w Polsce. Pojawiły się również inne periodyki, jak „Życie Tatarskie” (t. I–VI, 1932–1939), „Przegląd Islamski” (1930–1937), książki poświęcone historii i tradycjom polskich Tatarów oraz publikacje ściśle religijne przygotowane w celu poznania islamu – historii religii, zasad i praktyk.

Badania naukowe dotyczące Tatarów zapoczątkowane zostały już w XIX w., a ich rozkwit przypada na okres dwudziestolecia międzywojennego. Pionierskie rozprawy na temat historii polskich muzułmanów opublikowane zostały przez Tadeusza Czackiego¹, Antoniego Muchlińskiego², Jana Wincentego Bandtkiego³. W początkach XX w. ukazały się natomiast prace Juliana Talko-Hryncewicza⁴ i Stanisława Dziadulewicza⁵.

Badania naukowe nad kulturą i dziejami Tatarów litewsko-polskich w okresie międzywojennym zależały od rozwoju orientalistyki, mniej od ówczesnej historiografii⁶. Ośrodkami orientalistyki były przede wszystkim Kraków i Lwów, gdzie na uniwersytetach znajdowały się katedry orientalistyki. Tutaj zawiązano Polskie Towarzystwo Orientalistyczne i wydawano „Rocznik Orientalistyczny”. W Uniwersytecie Warszawskim istniejące katedry orientalistyczne zreorganizowano i utworzono w 1932 r. Instytut Orientalistyczny. Problematykę turecko-tatarską, w powiązaniu z dziejami Polski i Litwy reprezentowali na Uniwersytecie im. S. Batorego w latach trzydziestych profesorowie Stanisław Kościółkowski i Ludwik Kolankowski. Tematykę tatarską podejmowało szczupłe grono historyków Polski międzywojennej. Językiem i kulturą Tatarów spośród orientalistów najbliższej zajmowali się wówczas profesor Tadeusz Kowalski w Krakowie i docent Ananiasz Zajączkowski w Warszawie⁷. Pracowali też badacze pozauniwersyteccy, regionaliści i amatorzy. Samodzielnym i oryginalnym wśród nich był antykwarysta i historyk regionalny Wołynia i Podola dr Aleksander Czołowski, dyrektor muzeum we Lwowie latach 1910–1916.

¹ T. Czacki, *O Tatarach*, „Dziennik Wileński” 1810, t. 3, przedruk M. Wiszniewski, [w:] *Pomniki historii i literatury polskiej*, t. 2, Kraków 1835, s. 87–108.

² A. Muchliński, *Zdanie sprawy o Tatarach litewskich przez jednego z tych Tatarów złożone sułtanowi Sulejmanowi w r. 1558*, „Teka Wileńska” 1858, nr 4, 5, 6.

³ J.W. Bandtkie, *O Tatarach, mieszkańcach Królestwa Polskiego*, Warszawa 1848.

⁴ J. Talko-Hryncewicz, *Muślimowie, czyli tak zwani Tatarzy litewscy*, Kraków 1924.

⁵ S. Dziadulewicz, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929.

⁶ J. Tyszkiewicz, *Międzywojenne badania nad dziejami Tatarów litewsko-polskich w XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1985, t. 76, z. 2 s. 305.

⁷ Tamże.

Szczególnie żywo interesowali się dziejami polskich Tatarów historycy należący do omawianej grupy etnicznej, jak również i jej członkowie m.in. Stanisław Kryczyński, Leon Kryczyński, Aleksander Ali Miśkiewicz. Pierwsza monografia o Tatarach autorstwa St. Kryczyńskiego, zatytułowana *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej*, wydana została w 1938 r.

Rosnące zainteresowanie problematyką tatarszczyzny znalazło wyraz w coraz większym wzroście piśmiennictwa z tego zakresu. Rozwój publikacji zrodził z kolei potrzebę źródeł informacji o tym piśmiennictwie, przede wszystkim w formie odpowiedniej bibliografii. Literatura poświęcona problematyce tatarskiej – dziejom, kulturze i związkom Tatarów litewskich z ich ojczyzną – doczekała się kilku opracowań bibliograficznych, których autorem był Leon Najman-Mirza Kryczyński, tatarski historyk, działacz społeczny, lider ruchu muzułmańskiego w Polsce. Stanowią one cenne i niezastąpione źródło informacji na temat szeroko rozumianej historii Tatarów polskich, a ich ukoronowaniem jest *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, stanowiąca owoc wieloletnich badań bibliograficznych, wydana w Zamościu w 1935 r. Dzieło to, jest mało znane, jak i całkiem zapomniane. Pomimo pionierskiego charakteru pracy w dziejach bibliografii polskiej, nie stanowiła ona dotąd przedmiotu wnikliwych badań. O *Bibliografii* wzmiankowano w artykułach wspomnieniowych dotyczących L. Kryczyńskiego w wydawnictwach słownikowych i encyklopedycznych.

Zamierzeniem niniejszego artykułu jest prezentacja i charakterystyka działalności bibliograficznej Kryczyńskiego. Zwrócona zostanie uwaga na rozwój jego aktywności bibliograficznej w kontekście działalności naukowej i społecznej oraz okoliczności powstania *Bibliografii do historii Tatarów polskich*, jak również metodę jej opracowania. Przeanalizowany zostanie temat zakresu i zasięgów, doboru materiału, opisu bibliograficznego, układu i materiałów informacyjno-pomocniczych z punktu widzenia funkcjonalności dzieła. Pokazana zostanie także reakcja świata naukowego na ukazanie się *Bibliografii*.

Sylwetka Leona Najmana-Mirzy Kryczyńskiego

W szczegóły zyciorysu Leona Kryczyńskiego nie zagłębiano się, ponieważ literatura na ten temat jest obszerna⁸. Zasygnalizowano tylko ważniejsze

⁸ Leon Kryczyński (w 25-lecie działalności społecznej i literackiej), „Przegląd Islamski” 1937, r. 6, z. 1–3, s. 2–6; J. Sulimowicz, Leon Najman Mirza Kryczyński, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15. Wrocław 1970, s. 455–456; M. Konopacki, Kryczyński Leon Najman-Mirza, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 475–476; T. Tomala, Kryczyński Leon, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 267–268;

fakty z życia tego działacza społecznego i uczonego, niezbędne do wyjaśnienia niektórych kwestii związanych z omawianą problematyką. Pozwoli to lepiej zrozumieć genezę i kształtowanie się jego zainteresowań bibliograficznych i historycznych.

Leon Najman-Mirza Kryczyński urodził się 25 września 1887 r. w Wilnie. Dzieciństwo spędził w rodzowym majątku Oboziszcze i w Wilnie. Średnie wykształcenie odebrał w gimnazjum wileńskim i smoleńskim. Światopogląd jego ukształtował się w środowisku starej zasłużonej tatarskiej rodziny ziemiańskiej, pod wpływem ojca Konstantego i matki Marii z domu Achmatowicz, a także dziadka Macieja Achmatowicza, rotmistrza ułanów wileńskich i byłego marszałka powiatu oszmiańskiego. Zaszczepili oni Kryczyńskiemu miłość do ojczystej ziemi, do narodu, z którego pochodził i do pięknych tradycji rycerskiej w przeszłości. W 1907 r. rozpoczął naukę na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Petersburgu. Studia ukończył w 1911 r. W latach 1911–1916 pełnił obowiązki aplikanta, podsekretarza w Izbie Skarbowej w Warszawie. Powołany do wojska służył w latach 1916–1917 w Sztapie Generalnym w Petersburgu w charakterze oficera. Po upadku Rosji carskiej znalazł się na Krymie. Był dyrektorem Kancelarii Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Krymskiej w rządzie gen. Macieja Sulkiwicza. Po jej upadku udał się do Azerbejdżanu, gdzie pełnił obowiązki dyrektora Kancelarii Republiki Azerbejdżańskiej oraz dyrektora Oddziału Kierownictwa Rządu, kierował oddziałem prasowym. Był również prezesem Komisji Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Azerbejdżanu, badającej politykę rosyjską na Zakaukaziu. Republika ta, podobnie jak krymska, pokonana została przez bolszewików. Po jej upadku wrócił w 1920 r. do Polski. Był aplikantem sądowym w Wilnie, a w latach 1920–1926 sprawował obowiązki sędziego śledczego na powiat wileński, natomiast od 1926 r. sędziego śledczego do spraw ważniejszych w Wilnie. W 1930 r. otrzymał nominację na sędziego Okręgowego w Wilnie, a w 1932 r. awansował na wiceprezesa Sądu Okręgowego w Zamościu. W 1935 r. przeniesiony został na równorzędne stanowisko do Sądu Okręgowego w Gdyni z jednoczesnym przewodniczeniem Wydziałowi Karnemu. Zajmował się publicystyką prawniczą, ogłosił szereg artykułów między innymi o przestępczości w Gdyni, organizacji sądownictwa w Egipcie.

Praca zawodowa nie ograniczała jego zainteresowania historią społeczności tatarskiej. Będąc jeszcze studentem, założył półtajne stowarzyszenie Koło Studentów Muzułmanów Polskich, skupiające Tatarów

am, *Kryczyński Najman-Mirza Leon*, [w:] *Słownik biograficzny Tatarów polskich XX wieku*, red. A. Miśkiewicz, Białystok 2016, s. 93–96; *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność*, Wrocław 2022, [on-line:] <https://bibliotekatatarska.pl/wp-content/uploads/2022/06/leon-kryczynski.pdf> – 20.01.2025.

polskich studiujących w Petersburgu, które działało w latach 1907–1910. W 1917 r. działał w Komitecie Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy, był sekretarzem tej organizacji.

Fot. 1. Leon Najman-Mirza Kryczyński (1887–1939)

Źródło „Przegląd Islamski”, r. 6: 1937, z. 1–3.

W swej działalności społecznej i pisarskiej L. Kryczyński starał się „upowszechniać ethos Tataro-wojownika, obrońcy polsko-litewskiej państwowości i własnej kultury tatarsko-muzułmańskiej”⁹. Głównym obszarem badań i zabiegów w gromadzeniu historycznych źródeł była więc przeszłość przodków w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Od początku istnienia Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP był członkiem jego Rady Centralnej. Początkowo pełnił w niej funkcję sekretarza, następnie prezesa Oddziału Wileńskiego. To dzięki jego energicznym działaniom wydany został obszerny *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce* pióra Stanisława Dziadulewicza (Wilno) Konsekwentnie zabiegał o utworzenie instytucjonalnych podstaw dla rozwoju wiedzy i badań nad historią Tatarów. Jako działacz Związku doprowadził do utworzenia Biblioteki Tatarskiej (1926), gromadzącej publikacje o Tatarach, od czasów najazdów mongolskich poczynając, oraz o islamie i kulturze muzulmańskiej. Następnie,

⁹ J. Tyszkiewicz, *Zasługi Leona Najmana Mirzy Kryczyńskiego dla rozwoju kultury i wiedzy historycznej Tatarów w Polsce*, [w:] Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność..., s. 13.

pod jego wpływem, Rada Centralna Związku zorganizowała Muzeum Tatarskie (1929) i Archiwum Tatarskie (1931). Wszystkie te nowe i pożyteczne instytucje miały ograniczone rozmiary i zasoby, ale pełniły prekursorską rolę w kształtowaniu wiedzy i świadomości historycznej całego środowiska tatarskiego. Miały też ogólniejsze znaczenie dla nauki jako zbiory rzadkich źródeł dla wszystkich historyków europejskich. Kryczyński gromadził źródła z myślą o przyszłych badaniach. Wszystkie te jednostki kulturalne zostały umieszczone w Wilnie. Zgromadzone obiekty i dokumenty pozostawały pod opieką Związku i Muftiatu. W Muzeum i Archiwum znajdowały się cenne źródła rękopiśmienne z czasów staropolskich, teksty religijne różnych typów, dokumenty ze zbiorów rodzinnych, starodruki, kolekcje fotografii, zabytkowe przedmioty i numizmaty. O dalsze gromadzenie materiałów historycznych stale L. Kryczyński zabiegał.

Dużą zasługą L. Kryczyńskiego dla środowiska tatarskiego i kultury polskiej w ogólności było zorganizowanie wydawania „Rocznika Tatarskiego”, poważnego periodyku historyczno-literackiego o szerokim profilu tematycznym. Należy stwierdzić, że wydawanie „Rocznika” stanowiło ważne osiągnięcie o wielostronnym znaczeniu, nie tylko dla środowiska tatarsko-muzułmańskiego

Był on działaczem organizacji społecznych i muzulmańskich gremiów religijnych, ambitnym, pracowitym autorem różnego rodzaju tekstów poświęconych tatarszczyźnie polsko-litewskiej. Jego publikacje, popularne i naukowe, ukazywały się w czasopismach: „Życie Tatarskie”, „Przegląd Islamski”, „Orient”, „Ateneum Wileńskie” i „Lud”.

W 1932 r. został członkiem Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego, będąc jednocześnie aktywnym członkiem różnych innych organizacji, m.in. był prezesem Oddziału Zamojskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, w latach 1934–1935 przewodniczącym Zamojskiego Komitetu Pomocy Ofiarom Powodzi. Był ponadto przewodniczącym Komisji Wyborczej Senatu Gdyni, Komitetu Obywatelskiego Uczczenia 10-lecia Urzędowania Prezydenta RP Ignacego Mościckiego, a także Koła Sądowego Oddziału Gdyńskiego Ligi Morskiej i Kolonialnej (1938). Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia Niepodległości, orderem oficerskiej gwiazdy Ujsam Alauit Królestwa Maroka, oraz Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury w 1936 r. za propagowanie wiedzy o Polsce i polskiej literaturze, w trakcie swoich podróży po Europie.

Aresztowany przez Gestapo we wrześniu 1939 r. jako przedstawiciel inteligencji polskiej na Pomorzu, po krótkim pobycie w obozie w Gdyni-Grabówka i więzieniu w Gdańsku, zginął w masowym mordzie dokonanym przez Niemców w końcu 1939 lub na początku 1940 r. w Piaśnicy pod Wejherowem.

11 listopada 2018 roku .w stulecie odzyskania niepodległości Leon Najman-Mirza Kryczyński został pośmiertnie odznaczony przez Prezydenta RP Orderem Orła Białego.

Działalność bibliograficzna Leona Kryczyńskiego

Kryczyński rozpoczął swą karierę naukową jako bibliograf i redaktor studiów źródłowych. Był typem indywidualnego naukowca z przełomu stuleci, tworzącego z dala od uniwersytetów i instytutów naukowych. Jego osobista specjalistyczna biblioteka i niewielkie archiwum stanowiły niezależną pracownię dla badań bibliograficznych i naukowych.

Zainteresowania bibliografią u Kryczyńskiego ujawniły się podczas studiów w Petersburgu i towarzyszyły mu przez cały czas jego działalności. Założone przez niego Koło Akademików Muzułmanów Polskich, zajmowało się, obok badania dziejów tatarszczyzny i pracy kulturalno-oświatowej, zbieraniem materiałów bibliograficznych do historii Tatarów litewsko-polskich. Kryczyński, jako sekretarz Koła, rozpoczął gromadzenie literatury dotyczącej Litwy i Tatarów¹⁰. Był on najlepiej przygotowany do tej pracy. Wynikało to z jego wielostronnych zainteresowań i gruntowego przygotowania rzeczowego. Od około 1909 r. gromadził on materiały historyczne i bibliograficzne, stare druki, rękopisy i pamiątki, kopiował wypożyczone rodowe dokumenty, penetrował też archiwa (głównie w Wilnie i Grodnie).

Powrót do Warszawy w 1912 r. miał bardzo korzystny wpływ na ukształtowanie się zainteresowań bibliograficznych i naukowych Kryczyńskiego, a także na rozwój jego warsztatu bibliograficznego. Wznowił on prace bibliograficzne, uzupełniając materiały zgromadzone w Petersburgu. Zachęcił go do tego Jan Michalski, polonista i gorący bibliofil, cieszący się opinią znawcy spraw bibliograficznych¹¹; poznał go w Towarzystwie Pomocy Biednym Muzułmanom, opiekującym się rannymi muzułmanami z wojsk rosyjskich. Dzięki jego uczynności Kryczyński zebrał cenną i obszerną bibliotekę *tatarianów*, zaznajomił się z techniką pracy naukowej i bibliograficznej, poszerzył wiedzę historyczną i znacznie posunął prace nad bibliografią do dziejów Tatarów¹². Bibliografia zaabsorbowała Kryczyńskiego do tego stopnia, że w czasie I wojny światowej, będąc

¹⁰ Tamże, s. 11.

¹¹ Jan Michalski (1876–1950) – filolog, nauczyciel, bibliofil i ofiarodawca biblioteki. J. Starnawski, *Jan Michalski*, [w:] *Słownik Pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 583–584; K. Świerkowski, *Jan Michalski i jego zbiory*, „Pamiętnik Literacki” 1950, nr 39, s. 435–443.

¹² J. Tyszkiewicz, *Zasługi Leona...*, s. 11.

powołanym jako rezerwowowy oficer artylerii do wojska, znalazł czas na jej sfinalizowanie. W konsekwencji tego opublikował w 1917 r. w Petersburgu, gdzie zastała go wojna, *Bibliograficzne materiały do historii Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy*¹³, w drukarni Ibrahima Miśkiewicza z Klecka, nakładem Wydawnictwa Zorza Wschodu, którego kierownikiem był przewodniczący Wszechrosyjskiej Rady Muzułmańskiej Ahmed-bek Calikov¹⁴. Jak pisze Jan Tyszkiewicz:

Była to bibliografia retrospektywna, specjalna i prymarna. Z punktu widzenia zasięgu terytorialnego i rzeczowego pomyślana była jako bibliografia narodowa, tj. dotyczącą narodowości tatarskiej na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej oraz w państwach sukcesyjnych na tym obszarze w XIX i XX w.¹⁵

Materiał bibliograficzny uporządkowano w następujące działy: historia, heraldyka i genealogia, prawo, statystyka, etnografia oraz literatura. Zestawienie liczy 291 pozycji. *Bibliograficzne materiały* miały rozpocząć prace nad pełną bibliografią retrospektywną, prowadzoną na bieżąco. Doczekały się one dwóch recenzji, do których dostęp jest utrudniony¹⁶. Można domniemywać, że były one pozytywne i zachęciły Kryczyńskiego do dalszej pracy bibliograficznej.

W dwudziestoleciu międzywojennym podczas pobytu w Wilnie Kryczyński powrócił do realizowania swoich zamiarów i w tomie I „Rocznika Tatarskiego” (Wilno 1932) zamieścił selektywną bibliografię do problematyki tatarskiej za lata 1922–1932 pt. *Notatki bibliograficzne do historii islamu oraz Tatarów litewskich*, która ukazała się również w formie odbitki pod zmienionym tytułem *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce 1922–1932* (Wilno 1932). Motywy, które skłoniły go do ogłoszenia bibliografii to przede wszystkim chęć wprowadzenia do tematyki tatarskiej oraz dostarczenie badaczom piśmiennictwa do uprawiania badań nad dziejami i kulturą Tatarów polsko-litewskich.

Kryczyński w bibliografii uwzględnił trzy kręgi tematyczne: polską literaturę o islamie na świecie, całą literaturę polską i obcą o Tatarach litewsko-polskich oraz literaturę o rozwoju badań orientalistycznych w Polsce. Przedmiotem rejestracji są: książki, artykuły z czasopism naukowych,

¹³ L.K. Krichinskiy, *Bibliograficheskie materialy o tatarakh Pol'shi, Litvy, Belorussii i Ukrainy. Istoriya, geraldika i genealogiya, pravo, statistika, etnografiya, belletristika*, Petrograd 1907.

¹⁴ M. Konopacki, *Leon Najman Mirza Kryczyński (27 IX 1887–1939?)*, [w:] *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność...*, s. 23–24.

¹⁵ J. Tyszkiewicz, *Międzywojenne badania...*, s. 313.

¹⁶ Zob. L. Kryczyński, *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, Zamość 1935, poz. 22.

dzienników, fragmenty bibliograficzne oraz recenzje. Uwzględnione zostały również rozprawy, mówiące pośrednio o Tatarach. Zasięg językowy jest nieograniczony. Rejestracją objęto piśmiennictwo w języku polskim, rosyjskim, niemieckim, francuskim. Materiał bibliograficzny ułożony jest rzeczowo w 15 działach: Bibliografia; Archiwa, biblioteki, muzea, wystawy, zabytki; Teologia i kultura muzułmańska; Historia; Wojsko i wojny; Prawo; Heraldyka i genealogia; Numizmatyka; Lingwistyka; Antropologia; Etnografia; Statystyka; Życie polityczne i społeczne; Oświata; Organizacja badań orientalistycznych. W obrębie działów zastosowano szeregowanie alfabetyczne. Opis bibliograficzny jest rejestracyjny i zawiera niezbędne informacje do identyfikacji publikacji. Jednocześnie widać dużą dbałość i staranność autora w rozwiązywaniu kryptonomów. Opisy publikacji ogłoszonych w języku rosyjskim są odnotowane w cyrylicy (np. poz. 36, 45, 46, 77, 78). W sumie bibliografia rejestruje 341 pozycji.

Powyższa bibliografia selekcyjna była tylko wstępem do pełnej retrospektywnej bibliografii do historii Tatarów w Polsce. Wiadomo bowiem, że w czasie swej pracy w Wilnie, Kryczyński był już w posiadaniu roboczej wersji rękopisu całościowej retrospektywnej bibliografii. Informację o nim zamieścił w przypisie do wspomnianej bibliografii¹⁷. Rękopis nosił tytuł *Źródła bibliograficzne do historii Tatarów w Polsce* i składał się z 15 działów¹⁸. Zdając sobie sprawę z niekompletności zebranego materiału oraz konieczności podjęcia dodatkowych poszukiwań, Kryczyński wstrzymywał się z publikacją dzieła. Pomimo to zachęcał do korzystania z rękopisu wszystkich zainteresowanych badaniem dziejów tatarszczyzny.

W końcu 1932 r. Kryczyński wyjechał do Zamościa, gdzie objął stanowisko wiceprezesa Sądu Okręgowego i przebywał do roku 1935. Zabrał ze sobą rękopis bibliografii, aby kontynuować pracę nad nim. Niestety obowiązki zawodowe, a także brak biblioteki historycznej w Zamościu, nie pozwolił mu na weryfikację zgromadzonego już materiału bibliograficznego

¹⁷ L. Kryczyński, *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce 1922–1932*, Wilno 1932, przypis.

¹⁸ Słowo wstępne; I. Literatura bibliograficzna. Archiwa, biblioteki i muzea; II. Teologia; III. Literatura historyczna, 1. Kroniki i roczniki, 2. Źródła i opracowania ogólnohistoryczne, 3. Wiek XIII. Najazdy tatarskie, 4. Wiek IV i XV. Bitwa grunwaldzka, 5. Wiek XVI. Wojny z Moskwą i Tatarami, 6. Wiek XVII. Wojny ze Szwedami, z Moskwą, kozakami, Turcją i Tatarami. Lipkowie. Aleksander Kryczyński bej barski, 7. Wiek XVIII. Wojna Północna, 8. Wiek XVIII. Konfederacja barska, 9. Wiek XVIII. Wojna z Rosją. Powstanie kościuszkowskie, 10. Rok 1812 i następne, 11. Powstanie 1831, 12. Powstanie 1863 r., 13. Wojna o wyzwolenie Polski (1918–1921); IV. Historia wojskowości; V. Historia prawa; VI. Genealogia i heraldyka; VII. Numizmatyka; VIII. Lingwistyka; IX. Antropologia; X. Etnografia; XI. Statystyka; XII. Życie społeczno-kulturalne; XIII. Życiorysy znakomitych Tatarów; XIV. Paszkwile; XV. Literatura piękna i sztuka. Dodatki. Rękopisy.

i odszukanie nowych pozycji.¹⁹ Pod koniec jego pobytu w tym mieście pojawiła się szansa na opublikowanie bibliografii. W roku 1935 nakładem Rady Centralnej Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP ukazała się *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, wyłoczona w Drukarni Rady Powiatowej w Zamościu. Decydując się na oddanie w ręce czytelników pracy, uważał, że zebrane materiały dowodzą, iż „wydanie jej nawet w tym stanie w jakim się znajduje, jest już na czasie”²⁰.

Metoda opracowania *Bibliografii do historii Tatarów polskich*

We *Wstępie do Bibliografii do historii Tatarów polskich* Kryczyński wyjawiał motywy, które skłoniły go do przygotowania pracy. Píše on:

Literatura o Tatarach litewskich rozrasta się, poszczególni badacze muszą już specjalizować się w dziedzinach historii, etnografii, socjologii, religioznawstwa, lingwistyki itd. Zainteresowanie 10-tysięczną garścią Tatarów litewsko-polskich, tą częścią Wschodu, przeszczepioną na grunt słowiański, zatacza coraz szersze kręgi, przenosi się nawet na łamy prasy codziennej. Nie ma prawie periodyku polskiego, poświęconego sprawom kultury, w którym nie ukazywały się od czasu do czasu artykuły lub przynajmniej wzmianki o muślimach. Interesuje się nimi również prasa zagraniczna (francuska, niemiecka, arabska, turecka). Ten wzrost literatury o Tatarach litewskich stwarza potrzebę bibliografii, a więc przewodnika, który by wskazywał badaczom naukowym i publicystom drogę do źródeł i opracowań, w przeważnej części rozproszonych po różnych periodykach, zagrzebanych w starych broszurach, pamiętnikach, diariuszach itd.²¹

I dalej czytamy:

Że potrzeba ta istnieje, przekonały mnie listy wielu osób, proszących mnie o udzielenie wskazówek bibliograficznych w kwestiach związanych z tatarszczyzną polską. Temu więc zadaniu ułatwieniu badań nad przeszłością i teraźniejszością muślimów polskich ma służyć niniejsza „Bibliografia”²².

W zamierzeniu Kryczyńskiego *Bibliografia* nie miała pretensji do kompletnego wyczerpania materiału. Była jedynie próbą ujęcia piśmiennictwa,

¹⁹ L. Kryczyński, *Wstęp*, [w:] *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce*, Zamość 1935, s. XII.

²⁰ Tamże, s. XIII.

²¹ Tamże, s. X.

²² Tamże, s. XI.

jaki udało się zgromadzić w pewną zwięzłą całość. Dlatego w przyszłości planował on wydać specjalne uzupełnienie do *Bibliografii*, co umożliwiłoby wypełnienie ewentualnych luk i braków.

Fundamentem *Bibliografii* były wcześniej opublikowane zestawienia bibliograficzne. Przy zbieraniu materiałów korzystał Kryczyński w pierwszym rzędzie z własnego księgozbioru, w którym zgromadził wiele cennych wydawnictw. Prawdopodobnie korzystał z drugiego cennego księgozbioru, jakim była biblioteka J. Michalskiego, posiadająca wiele rzadkich druków. Przejrzał różnego rodzaju bibliografie polskie i zagraniczne. Miał przy tym nieco ułatwione zadanie ze względu na istnienie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera, *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla, „Przewodnika Bibliograficznego” Władysława Wisłockiego oraz bieżącej *Bibliografii historii polskiej*. Wobec braku systematycznej bibliografii zawartości czasopism Kryczyński był skazany na przeglądanie szeregu czasopism, wydawnictw zbiorowych i prasy codziennej.

W gromadzeniu piśmiennictwa i opracowaniu zestawienia przyszli Kryczyńskiemu z wydatną pomocą zaprzyjaźnieni z nim uczeni. We *Wstępie* składa on serdeczne podziękowania, zwłaszcza

dr. Tadeuszowi Kowalskiemu²³, profesorowi Uniwersytetu Jagiellońskiego, któremu zawdzięcza cenne uwagi co do selekcji materiału, Dyrektorowi Bronisławowi Kryczyńskiemu²⁴ za szereg cennych wskazówek i pomoc naukową, wreszcie Stanisławowi Kryczyńskiemu²⁵, który również dostarczył mi pewną ilość pozycji bibliograficznych²⁶.

Pod względem zakresu rzeczowego *Bibliografia* obejmuje publikacje dotyczące historii Tatarów polsko-litewskich oraz niektóre publikacje nie odnoszące się bezpośrednio do Tatarów litewskich, np. dotyczące stosunków Polski ze Wschodem muzułmańskim oraz historię Islamu w Polsce. Stanowią one pozostałość z pierwotnej, obszerniejszej wersji pracy, których „trudno było uniknąć przy selekcji materiału, gdzie nie zawsze dało się sprawdzić treść danej książki”²⁷. Pojęcie „historia” Kryczyński

²³ Tadeusz Jan Kowalski (1889–1948) – polski orientalista (turkolog, arabista i iraniista), profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności; sekretarz generalny PAU w latach 1939–1948.

²⁴ Bronisław Kryczyński (1875–1941), absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego; pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Nowym Sączu, Skierniewicach i Mielcu, pełniąc jednocześnie funkcję dyrektora szkoły; ojciec Stanisława Kryczyńskiego.

²⁵ Stanisław Kryczyński (1911–1941) – tatarski historyk, orientalista; współpracownik L. Kryczyńskiego.

²⁶ L. Kryczyński, *Wstęp...*, s. XIII.

²⁷ Tamże, s. XI.

pojmował bardzo szeroko. Idąc za wzorem retrospektywnej *Bibliografii historii polskiej* Ludwika Finkla, obok historii politycznej, społecznej, uwzględnił także dzieje wojskowości, religii, prawa oraz antropologię, lingwistykę, etnografię, statystykę, nauki pomocnicze historii (numizmatykę, heraldykę, genealogię), a także archiwa, biblioteki, muzea. Czynniki narodowościowy w dużej mierze zdecydował o uwzględnieniu literatury pięknej oraz lingwistyki, stojącej daleko od historii.

Bibliografia do historii Tatarów polskich rejestruje piśmiennictwo wydane do roku 1935, a odnoszące się do historii Tatarów w Polsce, od najdawniejszych czasów aż po 1921 r. Większość pozycji pochodzi z XIX i XX w., choć spotkać można też publikacje z wcześniejszych okresów. Kryczyński pilnie śledził stan badań w zakresie literatury dotyczącej historii Tatarów polskich oraz rynek wydawniczy, a także czasopisma i na bieżąco uzupełniał swoją bibliografię, nawet w trakcie druku dzieła. Uwzględnienie bieżącej literatury oddającej aktualny stan badań było ambicją Kryczyńskiego jako badacza i bibliografa.

Terytorialnie *Bibliografia* obejmuje piśmiennictwo dotyczące Tatarów litewsko-polskich (muślimów), zamieszkujących ziemie dawnej Rzeczypospolitej Polski (1772), a więc nie tylko w granicach II Rzeczypospolitej, lecz także terytorium Białorusi sowieckiej i Litwy Kowieńskiej. Wyjątek stanowią publikacje odnoszące się do schyłku XIV i początku XV w., a więc okresu, z którym związana jest geneza osadnictwa tatarskiego na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, które uwzględnione zostały nieco szerzej.

Bibliografia rejestruje druki zwarte, artykuły z czasopism i dzieł zbiorowych, recenzje oraz fragmenty bibliograficzne. Zaletą *Bibliografii* jest odnotowywanie artykułów z prasy codziennej, wskutek tego uwzględnionych zostało wiele materiałów historycznych, czasami posiadających dużą wartość faktograficzną. Wartość informacyjną *Bibliografii* podnoszą licznie rejestrowane fragmenty bibliograficzne. Wymagało to dodatkowego wkładu pracy i czasu, ponieważ Kryczyński musiał przebadать prace o charakterze bardziej ogólnym, które zawierały fragmenty dotyczące interesującego tematu. Również monumentalne zbiory dokumentów są rozpisane na części składowe (numery) bądź strony, np. *Volumina Legum, Monumenta Poloniae Historica*.

Zasięg językowy *Bibliografii* jest nieograniczony. Obejmuje on publikacje w języku polskim, rosyjskim, niemieckim, francuskim, arabskim, tureckim, tatarskim, czeskim.

Fot. 2. Okładka *Bibliografii do historii Tatarów polskich* (Zamość 1935)

Źródło: Śląska Biblioteka Cyfrowa.

Kryczyński był zobligowany do jak najdalej idącej oszczędności miejsca i drastycznego ograniczenia dzieła. Aby zmieścić jak najwięcej pozycji, uwzględniał tylko te elementy opisu formalnego, które stanowiły niezbędne minimum umożliwiające identyfikację dokumentu. Wszystkie inne, albo znaczną ich liczbę pomijał: podtytuł, drukarz, nakładca, format, ilustracje nie są w zasadzie rejestrowane. Wprowadził ponadto skróty wyrazowe (często niezrozumiałe) w samym tytule i adnotacji.

Hasłem druków autorskich są nazwy autorów: nazwisko właściwe i inicjał imienia bądź samo nazwisko, pseudonim czy kryptonim. Inicjały imion nie są uzupełniane nawet wówczas, gdy imiona te były powszechnie znane. Natomiast widać staranność w rozwiązywaniu kryptonimów i pseudonimów, które są podawane w nawiasie (np. *J[ankowski] Cz.*; *Kl[a-czyński] S.*; *Wolański (T. Soplica)*; *V[enson]*; *[Bulhak J.]*; *S.K. [Kryczyński St.]*). Niestety odkryte nazwisko często nie stoi na czele opisu, przy czym stanowi podstawę szeregowania pozycji. Autorzy średniowieczni i XVI-wieczni zwykle występują pod formą zlatynizowaną np. *Cromeri M.*; *Długossi I.*, ale *Miechowita M.* Dzieła anonimowe opisywane są pod pierwszym wyrazem tytułu. Cechą charakterystyczną *Bibliografii* jest to, że publikacje ogłoszone w niektórych językach (np. arabski, turecki, tatarski) podaje się w pisowni polskiej – czasem wymieniając nazwę języka w skrócie

(np. poz. 1453–1454 – w j. ar.; poz. 115 [art. w jęz. tat.], 274 [tłum. jęz. tur.]). W opisie publikacji drukowanych cyrylicą Kryczyński postawił na transkrypcję, mimo że transliteracja zaczęła wówczas panować w polskiej praktyce bibliograficznej²⁸.

Idąc niewątpliwie śladami Finkla, autor zaopatrzył większość opisów w adnotacje, dotyczące różnych aspektów formalnych bądź rzeczowych dokumentu. Adnotacje treściowe, umieszczone w nawiasie okrągłym pod opisem bibliograficznym, podają krótką informację o treści publikacji np. (*spisy internowanych oficerów*), (*o Tat. masonach*), (*stosunki Litwy z Tat.*), (*o wpływach Wschodu*), (*Tł. w bitwie grunwaldzkiej*). Mniej liczne są adnotacje księgoznawcze, które zasadniczo ograniczają się do informacji o istnieniu odbitki, przedruku, przekładach. Pozycje posiadające ilustracje, związane z Tatarami litewskimi, oznaczono gwiazdką (*).

Bibliografia do historii Tatarów polskich ma układ systematyczny. Struktura układu jest podobna jak we wspomnianym rękopisie, z tym że występują pewne odchylenia, podyktowane materiałem bibliograficznym oraz zmianą nazw działów. Całość materiału bibliograficznego podzielona jest na 16 działów głównych. Są to: I. Bibliografie; II. Archiwa, biblioteki, muzea i wystawy; III. Historia; IV. Historia wojskowości; V. Historia prawa; VI. Genealogia i heraldyka; VII. Antropologia; VIII. Etnografia; IX. Religia; X. Lingwistyka; XI. Statystyka; XII. Numizmatyka; XIII. Życie polityczne, społeczne i kulturalne; XIV. Życiorysy Tatarów; XV. Literatura piękna (proza i poezja); XVI. Ikonografia. Niektóre działy główne dzielą się na poddziały.

W szczególności dział III. Historia podzielony jest na szereg poddziałów. Są to: 1. Źródła i opracowania ogólnohistoryczne; 2. Wiek XIV i XV. Bitwa grunwaldzka; 3. Wiek XVI. Wojny z Moskwą i Tatarami; 4. Wiek XVII. Wojny ze Szwedami, Moskwą, Turcją, Tatarami. Lipkowie; 5. Wiek XVIII. Tatarzy w służbie obcej; 6. Wiek XVIII. Konfederacja Barska; 7. Wiek XVIII. Wojna polsko-rosyjska. Powstanie Kościuszkowskie; 8. Wiek XIX. Wojny napoleońskie; 9. Wiek XIX; 10. Powstanie 1831; 11. Powstanie 1863; 12. Wiek XX. Wojna o wyzwolenie Polski. Zarówno część ogólnohistoryczna, jak i okresy w części chronologicznej dzielą się na źródła i opracowania. Również w dziale IV. Historia wojskowości, V. Historia prawa i IX. Statystyka wyodrębniono osobno źródła i opracowania.

W ramach działów i poddziałów występuje szeregowanie alfabetyczne. Wyjątek stanowi poddział „Stosunki ze Wschodem muzułmańskim”, w którym zastosowano szeregowanie geograficzne (według państw) oraz

²⁸ A. Matczuk, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodologia*, Lublin 2014, s. 266.

„Życiorysy Tatarów” – szeregowanie według nazwisk osób, stanowiących przedmiot opracowania.

Sprawność informacyjną *Bibliografii* podnosi system odsyłaczy. Są to odsyłacze numerowe kierujące do odpowiednich pozycji, znajdujące się na końcu działów lub poddziałów, odsyłacze międzycząłowe (np. ob. Życiorysy) oraz odsyłacze słowne (wyrazowe), bez podania numerów pozycji (np. ob. dok. o Tatarach, ob. O nap. Tat. na Litwę, ob. O Tat. lit.).

Bibliografia wraz z uzupełnieniami liczy 1957 pozycji. Nie jest to jednak rzeczywista liczba odnotowanych jednostek bibliograficznych. Osobliwością, nie spotykaną we wcześniejszych zestawieniach, jest objęcie numeracją recenzji (np. poz. 472, 473, 714, 864–870), choć nie ma pod tym względem konsekwencji. W przypadku *Bibliografii* jednak nie ma to znaczenia, dlatego, że stosuje ona także pozycje zbiorowe, wykazujące pod jednym numerem kilka opisów.

Pod zrębem głównym *Bibliografii* znajduje się wykaz rękopisów. Jak pisze Kryczyński: „spis rękopisów bynajmniej nie wyczerpuje przedmiotu i nie przedstawia żadnego systematycznego opracowania; są to jedynie luźne notatki archiwalne i biblioteczne”²⁹. Informacje o rękopisach pochodzą z różnych kolekcji prywatnych, bibliotecznych i archiwalnych.

Rękopisy zgrupowane są w trzech działach: 1. Literatura religijno-ludowa, 2. Historia (Tatarów litewsko-polskich). Życiorysy. 3. Miscellanea. W obrębie działów pozycje uszeregowane są alfabetycznie. W sumie odnotowanych zostało 77 rękopisów. Na opis rękopisu składa się: nazwa autora, tytuł, rok powstania i miejsce przechowywania np. *Kitab z 1964 pis. Jus. Radeckiego; wł. Post. P.p. w Mołodecznie; Kitab. W. XVIII–XIX w. Zb. L.N.M. Kryczyński Gdynia; Korycki J. Spis treści chamailu z 1880 pis. przez Połtorzyckiego, Kruszyński. TR. Zł 1935*. Przy rękopisach, znajdujących się w bibliotekach podany jest numer inwentarzowy i krótka informacja o jego treści. Rękopisy posiadają osobną numerację, a każda liczba uzupełniona jest literą r.

Kryczyński wyposażył swą *Bibliografię* w *Indeks autorów*. Wymienia on nazwy autorów, współpracowników, recenzentów, tłumaczy i wydawców. Zapis indeksowy stanowi nazwisko i inicjały imienia, lub samo nazwisko, pseudonim bądź kryptonim i numer pozycji bibliograficznej. Wszystkie kryptonimy są zgrupowane na początku liter, zdarza się jednak, że występują we wspólnym szeregu z innymi hasłami. Od rozwiązanych kryptonimów i pseudonimów jest odsyłacz kierujący do odkrytego nazwiska (np. *K.P. Zob. Pruszyński*). Indeks nie jest opracowany wystarczająco starannie. Brak odsyłaczy do odmiennej formy nazwiska bądź drugiego członu nazwiska. Krańcowym przykładem jest podawanie nazw tej samej osoby w różnych miejscach indeksu w formie przejętej z opisu

²⁹ L. Kryczyński, *Wstęp...*, s. XII.

(np. Dunin-Borkowski J. S. 861 oraz Borkowski 854). Incydentalnie pojawiają się dopowiedzenia przy nazwisku (*Fijałek J. x*, *Kneblewski W. x*). Brak również wyróżnienia udziału współpracowników i innych osób poza autorami. Jedynie skrótem *r.* oznaczeni są autorzy występujący w spisie rękopisów.

Krytyka naukowa powitała pojawienie się *Bibliografii do historii Tatarów polskich* przychylnie. Podkreślano przede wszystkim jej nieodzowność i przydatność w badaniach nad dziejami Tatarów polskich. Na jej temat wypowiedzieli się: Kazimierz Jasiulaniec³⁰ i Bertold Spuler³¹. Recenzenci oczywiście podnosili również słabe strony dzieła i jego braki, nie dyskwalifikując go bynajmniej. O ile sama zasada selekcji nie wzbudziła zastrzeżeń u krytyków, to faktyczny dobór materiału, opis i układ nasunęły pewne zastrzeżenia. Na aspekt doboru materiału zwrócił uwagę Spuler, który podniósł zbyt duże objęcie rejestracją pozycji wychodzących daleko poza zakres rzeczowy *Bibliografii* (np. publikacje dotyczące monet kufickich czy historii Mongolii)³². Większą część recenzji zajęły poprawki błędów w opisach bibliograficznych. Dostrzegł również liczne omyłki w pisowni niektórych nazwisk, podwójne odnotowywanie tej samej publikacji pod różnymi hasłami, a także liczne potknięcia w erracie. Podważył również zasadność stosowania w opisach tylko języka polskiego. Z kolei zdaniem K. Jasiulaniec układ *Bibliografii* nasuwa dwie uwagi.

Po pierwsze – nie przejawia się w nim żadna logiczna zasada, według której działy byłyby uporządkowane. Po drugie – nie ma między członami działów równorzędności, np. Historia jest w stosunku do innych działów nieproporcjonalnie wielką, obejmuje 20 stron na 62 strony całej bibliografii³³.

Należy zgodzić się z recenzentem, że działy takie jak Genealogia i heraldyka, Numizmatyka – usamodzielnione przez autora, mogły być swobodnie poddziałem większego działu np. Nauk pomocniczych historii – przyp. A.M. Ma on również rację wskazując, że część chronologiczna z podziałem na okresy razi subiektywizmem autora.

Zamiast posługiwać się datami, jako jedynymi obiektywnymi granicami wszelkich chronologicznych poddziałów, autor używa tytułów: Konfederacja Barska, powstanie listopadowe itp. Sugestia ta autora jest w bibliografii

³⁰ Kazimierz Jasiulaniec (1904–1980) – bibliotekarz, kolekcjoner exlibrisów, z wykształcenia historyk. J. Blacharska, *Jasiulaniec Kazimierz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010, s. 119–120.

³¹ Bertold Spuler (1911–1990) – niemiecki historyk, orientalista; znawca dziejów Mongołów, [on-line:] https://pl.wikipedia.org/wiki/Bertold_Spuler – 25.01.2025.

³² B. Spuler (rec.), „Jahrbuch für Geschichte Osteuropas” 1936, H. 2 s. 303–304.

³³ K. Jasiulaniec (rec.), „Ateneum Wileńskie” 1936, r. 9:, s. 681.

niewskazaną, przecież mógłby ktoś inny grupować materiał według nagłówków: Targowica itd.³⁴

Recenzent poruszył również sprawę błędów w kwalifikowaniu niektórych pozycji do określonych działów oraz nieprzejrzysty i niejednoznaczny wykaz skrótów. Z jednej strony te same skróty oznaczają różne publikacje np. KP odnosi się do „Kuriera Porannego” i „Kuriera Polskiego”. Z drugiej strony, dla oznaczenia tych samych rzeczy autor używa różnych skrótów, np. dla Tatarów mamy skrót „Tat.” i „T”, tatarski autor skraca przez „tat.” lub „t”, przy czym skrót „t” oznacza też tom.

Wartość *Bibliografii do historii Tatarów polskich* polega przede wszystkim na tym, że jest to pierwsza w Polsce próba całościowego ujęcia piśmiennictwa, dotyczącego dziejów tatarszczyzny polskiej. Niewątpliwie największą jej zaletą jest fakt zebrania obfitych materiałów bibliograficznych. Trzeba podkreślić ogrom żmudnej pracy włożonej w poszukiwanie materiałów rozproszonych w wielu publikacjach i wydobywanie wielu prac ukrytych w książkach i czasopismach. Było to szczególnie trudnym zadaniem. Pod względem jednak metodyki wykonania daleka jest ona od doskonałości. Sam zakres bibliografii jest tu ujęty zbyt szeroko, na co zwracali uwagę współcześni recenzenci. *Bibliografia* wykazuje również pewne niedociągnięcia w porównaniu do stanu metodyki bibliograficznej w okresie publikowania tej pracy. Metoda opisu wykazuje brak precyzji i pewne niekonsekwencje. Opisy są nazbyt skąpe, co w pewnej mierze było wynikiem przymusowych oszczędności. Jednak pojawiające się w opisie elementy, które wykraczają poza suchą rejestrację (m.in. adnotacje treściowe i księgoznawcze) świadczą o pewnej inwencji ze strony autora, aby bibliografię uczynić łatwiejszą w korzystaniu. W związku z układem trzeba podkreślić, że odstępianie od metody szeregowania wyłącznie alfabetycznego świadczy, że Kryczyński doceniał potrzebę skupienia materiałów dotyczących tego samego tematu w jednym miejscu. Sam układ budzi pewne zastrzeżenia, ale należy pamiętać że jest on wynikiem indywidualnych upodobań i skłonności autora, o ile chodzi o eksponowanie poszczególnych działów, ich kolejność i zawartość. Wartość informacyjną *Bibliografii* obniżają liczne błędy i omyłki także w erracie oraz skróty wyrazowe stosowane w tytułach i adnotacjach, często zupełnie niezrozumiałe. Kryczyński miał świadomość niedoskonałości dzieła, dlatego zamierzał opublikować jej poprawione wydanie³⁵.

Mimo tych niedomagań i niedociągnięć *Bibliografia do historii Tatarów polskich* jest pozycją cenną zajmującą poczesne miejsce w historii rozwoju

³⁴ Tamże, s. 682.

³⁵ J. Sulimowicz, dz. cyt., s. 456.

bibliografii polskiej. Chociaż od jej wydania upłynęło 90 lat, jak dotąd jest to jedyne tego rodzaju wydanie, niosące nieocenioną pomoc badaczom historii Tatarów polsko-litewskich.

Bibliografia

Źródła

Kryczyński L., *Bibliografia do historii Tatarów polskich*, Zamość 1935.

Kryczyński L., *Notatki bibliograficzne do historii islamu oraz Tatarów litewskich za lata 1922–1932*, „Rocznik Tatarski” 1932, t. 1, s. 295–311 i odb. *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce 1922–1932*, Wilno 1932.

Opracowania

am, Kryczyński Najman-Mirza Leon, [w:] *Słownik biograficzny Tatarów polskich XX wieku*, red. A. Miśkiewicz, Białystok 2016, s. 93–96.

Bandtkie J.W., *O Tatarach, mieszkańcach Królestwa Polskiego*, Warszawa 1848.

Blacharska J., *Jasiulaniec Kazimierz*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement III*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2010, s. 119–120.

Czacki T., *O Tatarach*, „Dziennik Wileński” 1810, t. 3 [przedruk: M. Wiszniewski, *Pomniki historii i literatury polskiej*, t. 2, Kraków 1835, s. 87–108].

Dziadulewicz S., *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929.

Jasiulaniec K. (rec.), L. Kryczyński, *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce*, Zamość 1932, „Ateneum Wileńskie” 1936, r. 9, s. 681.

Konopacki M., *Kryczyński Leon Najman-Mirza*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 475–476.

Konopacki M., *Leon Najman Mirza Kryczyński (27 IX 1887–1939?)*, [w:] *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność*, Wrocław 2022, s. 21–35, [on-line:] <https://bibliotekatatarska.pl/wp-content/uploads/2022/06/leon-kryczynski.pdf> – 20.01.2025.

Krichinskiy L.K., *Bibliograficheskie materialy o tatarakh Pol'shi, Litvy, Belorussii i Ukrainy. Istoriya, geralf'dika i genealogiya, pravo, statistika, etnografiya, belletristika*, Petrograd 1907 [Кричинский Л.К., Библиографические материалы о татарах Польши, Литвы, Белоруссии и Украины. История, геральдика и генеалогия, право, статистика, этнография, беллетристика, Петроград 1907].

Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność, Wrocław 2022, [on-line:] <https://bibliotekatatarska.pl/wp-content/uploads/2022/06/leon-kryczynski.pdf> – 20.01.2025.

Matczuk A., *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*. Lublin 2014.

Muchliński A., *Zdanie sprawy o Tatarach litewskich przez jednego z tych Tatarów złożone sułtanowi Sulejmanowi w r. 1558*, „Teka Wileńska” 1858, nr 4, 5, 6.

- Redakcja, *Leon Kryczyński (w 25-lecie działalności społecznej i literackiej)*, „Przegląd Islamski” 1937, r. 6: z. 1–3, s. 2–6.
- Spuler B. (rec.), L. Kryczyński, *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce*, Zamość 1932, „Jahrbuch für Geschichte Osteuropas” 1936, H. 2 s. 303–304.
- Starnawski J., Jan Michalski, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 583–584.
- Sulimowicz J., *Leon Najman Mirza Kryczyński*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970, s. 455–456.
- Świerkowski K., Jan Michalski i jego zbiory, „Pamiętnik Literacki” 1950, nr 39, s. 435–443.
- Talko-Hryncewicz J., *Muślimowie, czyli tak zwani Tatarzy litewscy*, Kraków 1924.
- Tomala T., *Kryczyński Leon*, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 267–268.
- Tyszkiewicz J., *Międzywojenne badania nad dziejami Tatarów litewsko-polskich w XVII wieku*, „Przegląd Historyczny” 1985, t. 76, z. 2, s. 305–320.
- Tyszkiewicz J., *Zasługi Leona Najmana Mirzy Kryczyńskiego dla rozwoju kultury i wiedzy historycznej Tatarów w Polsce*, [w:] *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność* Wrocław 2022, s. 9–19, [on-line:] <https://bibliotekatatarska.pl/wp-content/uploads/2022/06/leon-kryczynski.pdf> – 20.01.2025.

Streszczenie

Leon Najman-Mirza Kryczyński (1887–1939?) z wykształcenia prawnik, był liderem ruchu kulturalnego i naukowego Tatarów w Polsce w okresie międzywojennym. Praca zawodowa nie ograniczała jego zainteresowań historią Tatarów polskich. Opublikował szereg artykułów w periodykach i czasopismach naukowych na temat dziejów, kultury i życia Tatarów. Przez całe życie zbierał materiały bibliograficzne do historii Tatarów w Polsce, które sukcesywnie ogłaszał. Owocem dwudziestopięcioletnich studiów bibliograficznych była *Bibliografia do historii Tatarów w Polsce*, wydana w Zamościu w 1935 r. Dzieło to jedyne w swoim rodzaju, stanowi do dziś niezastąpioną pomoc badaczom tatarszczyzny w Polsce.

Słowa kluczowe: Leon Najman-Mirza Kryczyński, bibliografia, Tatarzy polscy; okres międzywojenny

Bibliography of the history of Polish Tatars by Leon Najman-Mirza Kryczyński as an example of a bibliography of an ethnic minority in Poland in the interwar period

Abstract

Leon Najman-Mirza Kryczyński (1887–1939?), a lawyer by education, was the leader of the Tatar cultural and scientific movement in Poland in the interwar period. Professional activities did not exclude his interests in the history of Polish Tatars. He published a number of articles in periodicals and scientific journals on the history, culture and life of the Tatars. Throughout his life, he collected bibliographic

materials on the history of Polish Tatars, which he successively published. The result of his twenty-five years of bibliographic studies was the Bibliography of the History of Polish Tatars, published in Zamość in 1935. This unique work is still an irreplaceable tool for researchers of the Tatar language in Poland.

Keywords: Leon Najman-Mirza Kryczyński, bibliography, Polish Tatars, interwar period